

Goran Rački

Okružni zatvor u Zagrebu
Centar za psihosocijalnu dijagnostiku

Stručni članak

UDK: 343.9

Zaprimljeno: 17.11. 1995.

SAŽETAK

Glavni problem ovoga rada je elaboriranje salijentnosti uloge rada u osuđenih osoba, tj. utvrđivanje pozicije te uloge u odnosu na neke druge životne uloge tih osoba, poglavito uloge koja se tiče obitelji te uloge koja je povezana s korištenjem slobodnog vremena. S time je u vezi provedeno istraživanje na uzorku ispitanika, u kojem su bile 182 pravomoćno osuđene osobe, podijeljene u tri podskupine (počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela, počinitelji kaznenih djela protiv društvene i privatne imovine, počinitelji kaznenih djela protiv sigurnosti u javnom prometu), u kojem se ispitivalo postoje li među njima razlike kada je riječ o ulogama koje se tiču rada, domaćinstva i slobodnog vremena. Za prikupljanje podataka u svezi s tim primijenjen je standardizirani instrument, poznat kao S-upitnik (Salience Inventory). Primjenom diskriminativne analize utvrđeno je da se osobe koje su počinile kaznena djela protiv sigurnosti u javnom prometu statistički značajno razlikuju od preostalih dviju podskupina ispitanika u latentnom prostoru, i to, s obzirom na to kako procjenjuju svoje sudjelovanje u rečenim ulogama, u afektivnom odnosu prema tim ulogama te prema tomju kako procjenjuju instrumentalnu vrijednost pojedine uloge za ostvarivanje određenih životnih ciljeva.

Ključne riječi: penološki tretman, osuđene osobe, nasilni i nenasilni delikti, životne uloge, radna uloga, obiteljska uloga, uloge u slobodnom vremenu, socijalna (re)integracija.

1. PROBLEM I CILJ RADA

Glavni problem ovoga rada je elaboriranje salijentnosti uloge rada u osuđenih osoba, tj. utvrđivanje pozicije te uloge u odnosu na neke druge životne uloge tih osoba, poglavito uloge koja se tiče obitelji te uloge koja je povezana s korištenjem slobodnog vremena.

Poticaaj da se elaborira rečeni problem nađen je u tome što unatoč kontroverznm nalazima o vrijednosti rada u preodgoju osuđenih osoba (Basalo i Davies - prema Knežević, 1986; Brinc, 1990, 1990a), rad osuđenih predstavlja iznimno važan dio njihova tretmana u gotovo svim sustavima za izvršenje kazne lišenja slobode (Svedrović-Kilibarda i Mošnja, 1988), pa i u takvima koji se smatraju vrlo naprednima (Šakić, 1995), te u potrebi da se dalje razjašnjavaju problemi u svezi s primjenom rada u penološkom tretmanu, kako bi se njime doista postizala njegova svrha i cilj - uspješna socijalna (re)integracija osuđenih osoba nakon izlaska na slobodu.

Daljnji poticaaj za to nađen je u shvaćanjima da se socijalna (re)integracija osuđenih osoba ne može osigurati samo time što će pojedinac biti osposobljen za određeni rad i radno prilagođen već da se radi o mnogo složenijem problemu. Što bolja radna osposobljenost i radna prilagođenost, samo su jedan od nužnih preduvjeta za to (Kovačević, 1984).

Za uspješno socijalno funkcioniranje pojedinca, kako ističu neki (Bašić, 1982),

važno je da je dobro osposobljen i prilagođen i nizu drugih životnih uloga. Zbog toga se u ovome radu bavimo i problemom funkcioniranja tih osoba u obitelji i u okviru slobodnog vremena, u područjima u kojima, kako pokazuju neka istraživanja, te osobe imaju određene teškoće (Göppinger, 1987; McCarty i Langworthy, 1988; Carlson i Cervera, 1991).

Napokon, važan razlog da se istraže rečeni problemi nađen je i u tome što se salijentnost uloge rada u osuđenih osoba do sada istraživala samo na ukupnom uzorku populacije osuđenih osoba, a ne i na subuzorcima koje čine počinitelji određenih vrsta kaznenih djela, u ovom slučaju počinitelji krvnih, imovinskih i prometnih delikata, odnosno počinitelji nasilnih i počinitelji nenasilnih kaznenih djela, a na koji problem su pozornost skrenuli i Knezović, Kulenović, Šakić, Zarevski i Žužul (1989).

S time je u vezi provedeno i istraživanje u OZ Remetinec - Zagreb (Rački, 1995) čiji su rezultati opsežno elaborirani u magistarskom radu "Salijentnost uloge rada u osuđenih osoba" istog autora, a ovom će se prilikom prikazati njegovi najznačajniji elementi.

2. SALIJENTNOST ULOGE RADA U OSUĐENIH OSOBA

Rad osuđenih osoba, kao sastavni dio njihova tretmana, unatoč donekle podijeljenim mišljenjima o njegovoj stvarnoj vrijednosti (Brinc, 1990, 1990a), na neki je

¹ Ovaj je rad dio magistarskog rada Gorana Račkog koji je pod istim nazivom 1995. godine obranjen na Fakultetu za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu

način prisutan u svim sustavima za izvršenje kazne lišenja slobode.

Suvremena shvaćanja o radu osuđenih osoba karakterizira stav da on mora predstavljati sastavni dio njihova svekolikog tretmana, a ne u istom biti bilo kakva zasebna kategorija (Šakić, 1995).

Spomenuta gledanja na rad rečenih osoba obilježava također i mišljenje da rad, zadovoljavanje njihovih obrazovnih potreba, odnosno potreba glede korištenja slobodnog vremena, valja temeljiti na individualnim potrebama i predispozicijama pojedinca.

U određivanju tretmanske pozicije rada osuđenih osoba polazi se, nadalje, i od toga, da te osobe, kao što je to uostalom slučaj i kada se radi o svekolikoj ostaloj populaciji, različito vrednuju svoju radnu i ostale životne uloge, a što su, među ostalim, potvrdila i neka istraživanja provedena u našim prilikama (Knezović, Kulenović, Šakić, Zarevski i Žužul, 1989).

Uvidom u dostupnu literaturu koja se bavi problemom rada osuđenih osoba, uz već spomenuto, može se zaključiti da na tretmansku vrijednost rada osuđenih osoba djeluje niz kognitivnih i konativnih čimbenika vezanih uz ličnost tih osoba, kao i njihovo poznavanje i uvažavanje prilikom donošenja odluke o tomu gdje će i što raditi pojedina osuđena osoba, odnosno o nizu objektivnih momenata koji se tiču uvjeta za provođenje takva rada unutar pojedine kaznene ustanove, kao i o kvaliteti i motiviranosti djelatnika koji se na različite načine uključuju u organiziranje i provedbu produktivnog rada ove populacije (radni instruktori, poslovode, pogonski inženjeri - tehnolozi i dr.). Važnim se također pokazao i način na koji se vrednuju rezultati rada pojedine osuđene osobe (Deboutte and Dautrepret, 1985; Goppinger, 1987; Brinc, 1990a).

Čovjek tijekom života osim radne ostvaruje i različite druge uloge, koje mogu biti povezane s njegovom užom i širom obitelji, prijateljima, sredinom u kojoj prebiva, različitim građanskim dužnostima, korištenjem slobodnog vremena i sl. U svim tim ulogama u većoj ili manjoj mjeri sudjeluju i počinitelji kaznenih djela, na što ukazuju i rezultati istraživanja provedenih u svijetu i kod nas (Reid, 1976; Dolde i Rossner, 1987; Carlson i Cervera, 1991; Knezović, Kulenović, Šakić, Zarevski i Žužul, 1989).

Obično su uloge međusobno povezane, komplementarne i recipročne, a često se odvijaju redosljedom koji ne ovisi o volji pojedinca. Pojedine uloge imaju za osobu i njen razvoj veće, a druge manje značenje.

Svaka se uloga "igra" u određeno vrijeme. Vremenski značaj uloge određuje vrijeme koje ona zahtijeva, a afektivni odnos prema određenoj ulozi govori o tome koliko je pojedinac njome okupiran. Osim toga, važnost pojedinih uloga raste ili opada ovisno o položaju koji pojedinac zauzima u određenom vremenu. I kada pojedinac ima više uloga, jedna od njih je središnja, tj. ona koja s obzirom na značenje koje ima za njega odskaače od ostalih.

U tom se kontekstu kao posebno važno javlja pitanje koju ulogu pojedinac pridaje radu? Prema nekima (Šverko, 1984), radnu ulogu možemo tretirati kao središnju u čovjekovu životu. Polazeći od toga, tj. od shvaćanja da radne vrijednosti predstavljaju značajni segment motivacijske strukture, određeni autori njihove promjene tretiraju kao važan indikator uspješnosti ukupnosti resocijalizacijskog postupka (Knezović, Kulenović, Šakić, Zarevski i Žužul, 1989).

Radom, odnosno putem svoje "radne uloge", čovjek pokušava ostvariti različite ciljeve ili "radne vrijednosti", kao što su npr. materijalna sigurnost, socijalni kontakti, samoaktualizacija, dobri međusobni odnosi i dr (Šverko, 1991). Na tom je tragu i shvaćanje da, što su te vrijednosti pojedincu važnije, to će biti važnija i uloga koju on pridaje radu. Međutim, kako konstatira spomenuti autor, ono što presudno određuje važnost rada u životu pojedinca nije samo stupanj i važnost radnih vrijednosti, već i pojedinčeva procjena ili "percepcija" mogućnosti da kroz radnu ulogu ostvari svoje radne vrijednosti. Što je, pak, neka vrijednost važnija, to će i percepcija mogućnosti (ili nemogućnosti) njena ostvarivanja u radu više utjecati na važnost ili salijentnost rada. Model na kojem se zasniva takva eksplikacija problema "važnosti rada" temelji se na pretpostavci da su radne vrijednosti određene ponajprije socijalizacijskim čimbenicima, koji određuju stupanj njihove važnosti, ali utječu i na percepciju mogućnosti njihova ostvarenja u radu. Percepcija ostvarivanja radnih vrijednosti ovisit će, također, i o pojedinčevu osobnom iskustvu iz svijeta rada. Smatra se da zaokupljenost radom ima, pored ostaloga, izvjesnu povezanost s radnim učinkom, fluktuacijom, apsentizmom, zadovoljstvom na radnom mjestu i zdravstvenim stanjem pojedinca.

Iz iskustva je poznato da svi ljudi nisu podjednako zaokupljeni radom. Naime, čovjek, osim što radi, participira i u nizu drugih uloga i aktivnosti. Tako čovjek ima svoje određene uloge kao član obitelji, roditelj, član različitih asocijacija (profesionalnih,

vjerskih, političkih, sportskih, kulturno-prosvjetnih i sl.). U izvanradno vrijeme (Marković, 1977) on sudjeluje i u različitim aktivnostima slobodnog vremena, a ponekad se obrazuje i usavršava, što sve više postaje i jednim od iznimno važnih pokazatelja civilizacijskog napretka, odnosno civilizacijske pozicije neke zemlje (Pastuović, 1993; Mijatović, 1994).

Navedeno dovodi do pitanja koju poziciju stvarno zauzima rad u životu pojedinca, odnosno koja je njegova relativna važnost u usporedbi s ostalim čovjekovim aktivnostima i ulogama?

Institucionalizacija dovodi do niza promjena i glede ostvarivanja tih uloga od strane osuđenih osoba, pa i to treba ozbiljno analizirati kada se odlučuje o programu postupanja s pojedinom osuđenom osobom za vrijeme izdržavanja kazne (Garies, 1978).

3. PRIKAZ ISTRAŽIVANJA SALIJENTNOSTI ULOGE RADA U OZ REMETINEC

Uzorak ispitanika u ovom istraživanju činile su 182 pravomoćno osuđene osobe muškog spola, počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela (N = 60), protiv društvene i privatne imovine (N = 60) i protiv sigurnosti u javnom prometu (N = 62), koje su u vremenu od 1. lipnja do 31. prosinca 1994. godine bile obuhvaćene dijagnostikom² koja se provodi za sve osobe čija je kazna duža od šest mjeseci, prije no što ih se upućuje na izdržavanje kazne u neki od kaznenih zavoda u Republici Hrvatskoj.

Podaci potrebni za ovo istraživanje prikupljeni su putem dvaju instrumenata. Primijenjeni su: upitnik vlastite konstrukcije - Upitnik za prikupljanje podataka o delinkventnom ponašanju i radnom statusu ispitanika i o radnom statusu članova obitelji, te Upitnik - S (Upitnik za ispitivanje salijentnosti uloga), koji je korišten u okviru međunarodnog projekta "Work Importance Study" (Šverko, 1984, 1991).

Da bi se utvrdile eventualne statistički značajne razlike u odnosu koji imaju prema radu i ostalim nekim svojim životnim ulogama (obitelj, slobodno vrijeme), osobe koje su osuđene za različite vrste kaznenih djela, u ovom slučaju subuzorci koje predstavljaju počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela, počinitelji kaznenih djela protiv društvene i privatne imovine i počinitelji kaznenih djela protiv sigurnosti u javnom prometu, korištena je diskriminativna analiza,

izvedena jednom modifikacijom programa SDA (Nikolić, 1991). Pri tome su izračunani koeficijenti diskriminacije kao i koeficijenti korelacije svake varijable s diskriminativnom funkcijom (Momirović, Gredelj, Sirovica, 1977 - prema Nikolić, 1991).

Robusnom diskriminativnom analizom ispitano je postoje li između ispitanika u ovom istraživanju, osoba osuđenih za različite vrste kaznenih djela (krvni delikti, imovinski delikti i prometni delikti), razlike s obzirom na to kako pojedina od rečenih skupina procjenjuje svoju participaciju u ulogama koje su imenovane kao Radnik, Domaćin i Korisnik slobodnog vremena.

Prva diskriminativna funkcija u prostoru Rad saturirana je najviše varijablama koje opisuju da ispitanici najviše vremena provode upravo u toj aktivnosti i da se pri tomu trude (.24; .24). Dakle, u pogledu procjene sudjelovanja u radu, osobe koje su počinile krvne delikte, odnosno počinitelji imovinskih delikata, razlikuju se spram počinitelja prometnih delikata time što imaju negativan odnos prema radu i ne pokazuju tendenciju da im to predstavlja središnju životnu ulogu.

Kada je riječ o ulozi Domaćin, za nastanak prve diskriminativne funkcije najzaslužnije su varijable što opisuju procjenu ispitanika da na taj način mogu doživjeti određene pogodnosti (.27), da se time bave kad god su to u mogućnosti te da u tu aktivnost ulažu mnogo truda (.27; .27). Razlike među ispitanicima postoje, dakle, i s obzirom na to kako ostvaruju funkcije koje su povezane s obiteljskim načinom života.

Druga diskriminativna funkcija koja je dobivena iz ovog skupa varijabli gotovo je u cijelosti generirana varijablama koje pokrivaju prostor imenovan kao Slobodno vrijeme. Između njih, visinom svojih koeficijenata diskriminacije, izdvajaju se varijable na osnovi kojih se može zaključiti da je za međusobno razlikovanje ispitanika posebno važno posjedovanje knjiga i časopisa (.38), aktivnost izražena u obliku čitanja (.35) te korištenje svih pogodnosti koje pruža tako strukturirano slobodno vrijeme (.35).

Rezultate do kojih smo došli u ovom istraživanju, a prema kojima se počinitelji prometnih delikata i u tom pogledu od preostalih dviju skupina ispitanika razlikuju u pozitivnom smislu, tumačimo time da među počiniteljima kaznenih djela protiv sigurnosti u javnom prometu nalazimo - bilo da ih gledamo pojedinačno ili im prilazimo kao relativno homogeniziranoj skupini - više onih

² Za osobe muškog spola ova se dijagnostika provodi u Centru za psihosocijalnu dijagnostiku koji, kao institucija Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske, djeluje pri Okružnom zatvoru u Zagrebu.

koji su prije dolaska na izdržavanje kazne bili razmjerno uspješno socijalno integrirane osobe.

Pokazalo se da se ispitanici međusobno razlikuju u latentnom prostoru i kada se radi o njihovu afektivnom odnosu prema ulogama koje su promatrane u okviru ovog istraživanja. O tomu svjedoče rezultati provedene diskriminativne analize, koja je proizvela dvije diskriminativne dimenzije.

U kreiranju prve diskriminativne funkcije sudjeluju gotovo sve one koje se odnose na rad i domaćinstvo, a niti jedna iz prostora koji "pokriva" slobodno vrijeme. Ukoliko izdvojimo varijable kojima je najviša saturirana prva diskriminativna funkcija, onda možemo zaključiti da je u pogledu uloge Radnik najznačajnija varijabla koja opisuje da je osobi veoma stalo do toga da može raditi. Istu vrijednost, kada se radi o spomenutoj ulozi, ima još i varijabla koja iskazuje osjećaj zadovoljstva koji postoji u osobe ako je u prilici da bude radno aktivna.

U prostoru varijabli koje se odnose na ulogu Domaćin odskaču svojim doprinosom varijabla koja govori o tomu da su ispitanici ponosni na svoj uspjeh u ulozi domaćina, odnosno da ih to ispunjava osjećajem sreće te da bi voljeli da za taj dio života imaju više vremena. Sve tri varijable, moglo bi se reći, ukazuju na tipična obilježja osobe koja se može smatrati "obiteljskim čovjekom".

Na temelju toga faktora moguće je razlikovati skupinu počinitelja prometnih delikata od skupine onih koji su osuđeni za krvne, odnosno za imovinske delikte.

Druga diskriminativna funkcija ekstrahirana je isključivo iz prostora slobodnog vremena. Pri tome se ističe varijabla koja opisuje da bi osoba željela imati dovoljno vremena za ostvarivanje rečene uloge (-.41) i varijabla kojom se izražava osjećaj potrebe da se u tom području bude uspješan (-.40).

Primjenom diskriminativne analize ustanovljeno je da se ispitanici u ovom uzorku statistički međusobno značajno razlikuju i kada je riječ o procjeni instrumentalne vrijednosti uloge koja se razumijeva pod pojmom Radnik.

U formiranju prve diskriminativne funkcije ponajviše sudjeluju dvije varijable. Prva od njih označava mogućnost da se zahvaljujući radu može boraviti u okolini koja je ugodna (.27) a druga okruženost ljudima koji nam se sviđaju (.26). Može se reći i to da je ova diskriminativna funkcija saturirana gotovo svim varijablama koje čine III set Upitnika-S i da tek jedna od njih (.14), koja implicira mogućnost da rad predstavlja izazov

u smislu opasnosti, nije imala veće značenje u tom pogledu.

Druga diskriminativna funkcija izlučena iz ovog seta varijabli ponajviše je strukturirana varijablom koja iskazuje instrumentalnu vrijednost rada u mogućnosti da se na taj način otkriva i stvara nešto novo, odnosno pridonosi razvoju pojedinca (.48). Međutim, u njenom su nastanku sudjelovale s dosta visokim koeficijentima i varijable koje opisuju da rad pruža mogućnost da se bude fizički aktivan (.42), odnosno da se ravnopravno sudjeluje pri odlučivanju (-.44).

Kada se radi o formiranju prve diskriminativne funkcije u prostoru Domaćin, možemo reći da su u tome sudjelovale gotovo sve varijable. Ipak, između njih to su prije svega one koje se odnose na procjenu da je instrumentalna vrijednost ove uloge u tome da pruža priliku za druženje s ostalim ljudima, odnosno da se bude okružen ljudima koji nam se sviđaju (.27), a potom da se na taj način koriste znanja i vještine kojima raspolaže pojedina osoba, odnosno da se zahvaljujući tomu napreduje (.26; .26). Neznatno niže vrijednosti ima i veći broj preostalih varijabli, koje sve zajedno navode na to da počinitelji prometnih delikata ulogu Domaćin, koja je tijesno povezana s time kako pojedinac doživljava svoju obiteljsku sredinu i ulogu u toj sredini koja mu pripada, vrednuju jednako kao i većina populacije. Počinitelji krvnih i imovinskih delikata, pak, kao što je to već prije spomenuto, ne vide u toj ulozi vrijednosti koje su njima imanentne.

Druga diskriminativna funkcija koja je dobivena iz ovog skupa varijabli ponajviše je saturirana onima koje opisuju mogućnost da se zahvaljujući toj ulozi napreduje (-.41), odnosno utječe na druge ljude (-.38). Obje varijable, kao što vidimo, imaju negativni smjer, iz čega bi se moglo zaključiti da, prema procjeni nekih ispitanika, uloga Domaćin ne pruža mogućnosti da se napreduje, odnosno da se utječe na druge ljude. Ovaj nalaz odgovara već spominjanom vrednovanju te uloge od počinitelja krvnih, odnosno imovinskih delikata, ali ne i onih koji su osuđeni zbog kaznenih djela protiv sigurnosti u javnom prometu. Međutim, slijedi i nekoliko varijabli s neznatno nižim vrijednostima koeficijenta diskriminacije, kao što su ona koja opisuje da ta uloga pruža priliku da se bude u sredini ljudi vlastita podrijetla, da se čovjek bavi raznovrsnim sadržajima te da bude fizički aktivan. Sadržaj tih varijabli i njihov doprinos u nastanku druge diskriminativne funkcije daju za pravo da se zaključi kako su to tipične vrijednosti

za razlikovanje ljudi sklonih obiteljskom načinu života i onih koji to nisu.

Tri skupine ispitanika međusobno se razlikuju na latentnoj razini i kada je riječ o procjeni instrumentalne vrijednosti uloge Korisnik slobodnog vremena. Koeficijenti korelacije s diskriminativnom funkcijom ističu kao važne za međusobno razlikovanje triju skupina ispitanika sljedeće varijable: varijablu kojom se opisuje mogućnost da u okviru slobodnog vremena uljepšamo životni okoliš (.35), varijablu koja kaže da se na taj način može biti u društvu drugih ljudi (.33) te biti okružen onima koji nam se sviđaju (.33).

Na osnovi navedenih rezultata možemo izvesti zaključak da osobe osuđene za prometne delikte procjenjuju kako slobodno vrijeme omogućuje da se boravi u sredini ljudi koji nam se sviđaju i da se uljepša okoliš u kojem živimo, čime se, kao što je već rečeno, uklapaju u profil sličnog korisnika slobodnog vremena iz svekolike populacije.

Druga diskriminativna funkcija strukturirana je ponajviše varijablom koja opisuje da bavljenje takvom aktivnošću doprinosi ugledu osobe (.44). Neznatno nižu vrijednost od nje ima varijabla koja opisuje da se na taj način može postići visok standard (-.41). Međutim, ta varijabla, kao što vidimo, ima negativan predznak, što znači da ta aktivnost ne može doprinositi standardu osobe. Isti je slučaj i kada se radi o varijabli koja se odnosi na uljepšavanje okoline (-.35), te varijabli koja ističe vrijednost suradnje s drugim ljudima (-.28), odnosno vrijednosti zajedničkog života u ostvarivanju određenih potreba koje ima pojedinac.

Okako složeno strukturirana diskriminativna funkcija mogla bi se možda definirati kao faktor korištenja slobodnog vremena u interesu vlastite afirmacije, pri čemu se zapostavljaju vrijednosti koje su od zajedničkog interesa s drugim ljudima, koji čine užu, odnosno širu sredinu neke osobe.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U sustavu izvršenja kaznenih i prekršajnih sankcija i tretmanu kao jednoj od njegovih glavnih sastavnica, unatoč brojnim proturječnostima koje postoje glede njegove stvarne vrijednosti u ostvarivanju cilja koji ima tretman osuđenih osoba, radu se oduvijek pridavala posebna pozornost, odnosno rad osuđenih osoba uvijek je zauzimao zapaženo mjesto u svekolikom programu postupanja s njima. U nas je, međutim, vrlo malo istraživanja, posebice

takvih koja su provedena na temelju metodologije koja osigurava znanstveno relevantne informacije, o tomu kakva je stvarna vrijednost osuđeničkog rada u postizanju cilja tretmana - njihovu što uspješniju socijalnu (re)integraciju nakon povratka na slobodu, u sredini u kojoj su živjeli prije ili će živjeti ubuduće. Naime, kako to konstatiraju neki autori, rad osuđenih osoba često se precjenjuje, odnosno potcjenjuje, a da za to ne postoje znanstveno utemeljeni dokazi.

Zbog toga se kao nužni zahtjev nameće provođenje znanstvenih istraživanja o ulozi rada u resocijalizaciji osuđenih osoba.

Na osnovi tih istraživanja valjalo bi zatim redefinirati postojeće stavove o tomu, kako u onih koji rade na koncepciji penološkog tretmana tako i u onih koji tu koncepciju ostvaruju u penološkoj praksi. To, međutim, prema mnogo čemu sudeći, nije jednostavan zadatak, posebno ako se u obzir uzmu shvaćanja onih koji su neposredno vezani uz tretman osuđenih, a u kojih je još uvijek duboko ukorijenjeno mišljenje da uključivanje osuđenih osoba u rad predstavlja najbolji put za njihovo odvrćanje od činjenja kaznenih djela, odnosno osiguravanje njihova "adaptiranog" ponašanja tijekom izdržavanja kazne lišenja slobode. Ipak, unatoč rečenom, razložnim se čini očekivati da će promjene u pozicioniranju rada osuđenih osoba, u okviru njihova cjelokupnog tretmana, imati više izgleda ukoliko će biti potaknute rezultatima do kojih se došlo znanstvenim putem.

Spomenuta istraživanja moraju, međutim, pružiti odgovor i na pitanje koju važnost u životu osuđenih osoba imaju - osim rada - i ostale njihove životne uloge, te kako osigurati da te osobe što bezbolnije izdrže njihovu redukciju, do koje dolazi poradi boravka na izdržavanju kazne zatvora, odnosno kako osuđene osobe i putem penološkog tretmana što bolje osposobiti za uspješno "igranje" pojedine od tih uloga nakon izlaska iz kaznenog zavoda. Naime, kao što je poznato, socijalna integracija pojedinca ne ovisi samo o njegovu uspješnom funkcioniranju u tzv. svijetu rada, već i o razini njegove socijalizacije općenito (Kovačević, 1984).

Nalazi do kojih se došlo istraživanjem u OZ Remetinec-Zagreb dozvoljavaju da se u svezi s tim izvedu sljedeći zaključci:

1. Utvrđeno je da postoje razlike u odnosu spram rada, obitelji i slobodnog vremena kada su u pitanju osobe koje su osuđene za kaznena djela protiv sigurnosti u javnom prometu i osobe

- osudene za kaznena djela protiv života i tijela, odnosno za kaznena djela protiv društvene i privatne imovine. Počinitelji kaznenih djela protiv sigurnosti u javnom prometu, naime, kako proizlazi iz rezultata ovog istraživanja, više sudjeluju u radu, imaju prema radu pozitivniji afektivni odnos i procjenjuju da im rad može pomoći da ostvare određene svoje životne ciljeve. Stanovite razlike u odnosu na ranije spomenuto postoje i između počinitelja krvnih (nasilnih) i imovinskih (nenasilnih) delikata. Iz toga proizlazi da tretmanu tih osoba treba prilaziti diferencirano i u odnosu na spomenute sadržaje života.
2. Razlike o kojima je bilo riječi u prethodnoj točki nisu, međutim, izrazite naravi.
 3. Nalazi ovog istraživanja idu u prilog shvaćanjima prema kojima bi osobama koje su počinile kaznena djela protiv sigurnosti u javnom prometu trebalo omogućiti raznolikije mogućnosti za izdržavanje kazne. U tom smislu bilo bi korisno, kada je riječ o tim osobama, razmotriti sljedeće mogućnosti izdržavanja kazne: nastavak rada u poduzeću/ustanovi u kojoj je osoba zaposlena uz boravak i noćenje u kaznenoj ustanovi, rad u odgovarajućem poduzeću ili ustanovi u blizini institucije za izvršenje kazne i boravak i noćenje u instituciji, vikend-boravci u instituciji, s nastavkom rada na radnom mjestu gdje je osoba stalno zaposlena i dr.
 4. Rad osuđenih osoba mora biti tretiran jednako kao i kada se to odnosi na istu aktivnost osoba koje nisu osudene, tj. na rad svekolike populacije, što znači da moraju biti osigurani sloboda izbora (da osuđena osoba radi ili ne radi) te ostala prava i obveze kao i za sve ostale građane.
 5. Rad mora predstavljati pravo osuđenih osoba, kojem će se udovoljiti ovisno o mogućnostima kojima raspolažu sustav i pojedina institucija za izvršenje kazne.
 6. Rad mora predstavljati istodobno i osnovicu za to hoće li ili neće pojedina osuđena osoba imati određene pogodnosti glede standarda života tijekom izdržavanja kazne lišenja slobode, pri čemu se pretpostavlja da je svim osuđenim osobama, neovisno o tomu rade li ili ne rade, osiguran dostajan životni standard, odnosno standard koji je u skladu s međunarodnim konvencijama i zakonodavstvom zemlje.
 7. Osudene osobe moraju za svoj rad biti pravično nagrađene, a mora im biti zajamčena i odgovarajuća higijensko-tehnička i opća zdravstvena skrb. Korisno bi bilo ispitati i mogućnost da se iz osobne zarade i profita ustanove (ukoliko on postoji) uplaćuju doprinosi u fondove mirovinskog osiguranja te time i tim osobama osiguraju određeni preduvjeti za život u budućnosti (mirovina).
 8. Da bi rad osuđenih osoba bio od koristi za njihovu resocijalizaciju, nužno je poklanjati veću pozornost i njihovom pravilnom raspoređivanju na određena radna mjesta, odnosno na poslove i radne zadatke, pri čemu bi trebalo nastojati udovoljiti (koliko je to objektivno moguće) njihovim afinitetima i interesima. Također treba poklanjati pozornost osposobljavanju tih osoba za rad na pojedinim radnim mjestima, odnosno njihovu stručnom osposobljavanju općenito, a posebice kada se radi o onim osobama koje su mlade. Organizacija rada, oprema pogona, tehnologija rada, kao i sve ostalo što podrazumijeva uspješno ostvarivanje radnog procesa, odnosno čovjekove radne funkcije, moraju biti što je više moguće sukladni sa stvarnim prilikama, tj. sa svijetom rada koji očekuje pojedinu osobu nakon izlaska na slobodu, čime se izravno pridonosi njenom radnom i svekolikom drugom socijalnom prilagodavanju.
 9. Nalazi ovog istraživanja, bilo da je riječ o onim, koji se tiču uloge radnika ili o onima koji se odnose na ulogu domaćina i korisnika slobodnog vremena, ukazuju na opravdanost i potrebu daljnje humanizacije penološkog tretmana. Rečeno se odnosi na sve sudionike tretmana, a i na humanizaciju okoliša u kojem osuđeni prebivaju.
 10. Osudene je osobe potrebno sustavno osposobljavati za sudjelovanje u različitim sadržajima života nakon izlaska na slobodu. U tom smislu i dalje treba razvijati sve one sadržaje tretmana koji pridonose njihovu osposobljavanju za sudjelovanje u različitim građanskim, radno-tehničkim, kulturno-umjetničkim, športskim i drugim životnim sadržajima.
 11. Osobama koje su lišene slobode treba

omogućiti održavanje raznolikih veza sa članovima obitelji (telefonski razgovori, posjete, zajednički boravci, noćenja, dopusti i dr.), a kada god je to moguće i zajednički tretman u različitim tretmanskim programima i skupinama. Isto tako, osuđene treba sustavno osposobljavati za različite funkcije u obiteljskom životu i životu šire obitelji, odnosno dalje razvijati i njegovati funkcije koje su pojedini među njima već prije ostvarivali, odnosno prije dolaska na izdržavanje kazne lišenja slobode.

Sve što je navedeno, kako je to već nekoliko puta istaknuto, pretpostavlja da je prije uključivanja tih osoba u penološki

tretman provedena adekvatna dijagnostika te da je na toj osnovi utvrđen realni i individualizirani plan postupanja s pojedinom osuđenom osobom, odnosno da su stvoreni odgovarajući materijalni uvjeti i mogućnosti za provođenje suvremeno koncipirane evaluacije tretmana. Naravno, pretpostavlja se i to da su osigurani i kadrovi koji su pripravnici slijediti suvremena gledanja na tretman osoba s delinkventnim ponašanjem.

7. LITERATURA

1. Bašić, J. (1982): Slobodno vrijeme i uključivanje maloljetnih delinkvenata u makrosocijalne grupe nakon zavodskog tretmana, *Defektologija*, 18, 1-2, 187-193.
2. Carlsson B.E. and Cervera, N. (1991): Inmates and their Families, *Criminal Justice and Behavior*, 18, 3.
3. Deboutte, R. and Dautrepoint, E. (1985): The Vocational Situation of Prisoners, *Panopticon*, 6, 210-224.
4. Filipač, Z. (1993): Psihosocijalna i kriminološka obilježja počinitelja kaznenih djela starije životne dobi. Magistarski rad, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
5. Goppinger, H. (1987): Life Style and Criminality, Tubingen Comparative Study of Young Offenders, Springer-Verlag (ed.).
6. Knezović, Z., Kulenović A., Šakić V., Zarevski, P. i Žužul, M. (1989): Psihološke karakteristike osuđenih osoba (evaluacija dijagnostičkih postupaka), Znanstvena edicija časopisa "Penološke teme", Zagreb.
7. Knežević, M. (1986): Rad i nesreće pri radu kod osuđenih osoba u OKPD Lipovica, *Penološke teme*, 1, 1-2, 67-76.
8. Kovačević, V. (1984): Defektologija u sustavu socijalne zaštite. U: Škrbić, M. i dr.: *Socijalna zaštita*, JUMENA, Zagreb.
9. McCarthy, B. and Langworthy, R. (1988): Older Offenders: Perspectives in *Criminology and Criminal Justice*, Praeger.
10. Marković, D. (1977): *Sociologija rada*, Savremena administracija, Beograd.
11. Mijatović, A. (1994): Osnove ustroja školskog sustava, *Školske novine*, Zagreb.
12. Nikolić, B. (1991): Modeli za analizu promjena nastalih uključivanjem kompjutera u transformacijske procese kod osoba s teškoćama socijalne integracije, *Defektologija*, 28, 1, 77-86.
13. Pastuović, N. (1993): Novo promišljanje obrazovanja odraslih za razvitak, *Theleme*, 39, 1-4, 57-58.
14. Rački, G. (1995): Salijentnost uloge rada u osuđenih osoba. Magistarski rad, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
15. Stipetić, K. (1989): Opservacija ličnosti kao preduvjet individualizacije u postupanju s izvršiteljima krivičnih djela, *Penološke teme*, 4, 3-4, 165-172.
16. Svedrović-Kilibarda, L. i Mošnja, D. (1988): Rad - pravo i dužnost osuđenih osoba, Savjetovanje "Ostvarivanje principa individualizacije u izvršavanju krivičnih sankcija", Crikvenica (umnoženi materijal).
17. Šakić, V. (1995): Prijedlog modela zatvorskog sustava Republike Hrvatske temeljen na tretmanskom pristupu i međunarodnim standardima ljudskih prava zatvorenika, *Hrvatski časopis za kriminologiju i penologiju*, 8, 1-2, 1-35.
18. Šeparović, Z. (1987): Kriminologija i socijalna patologija, *Narodne novine*, Zagreb.

19. Šverko, B. (1984): Rad u životu pojedinca, *Psihologija*, 17, 3, 48-60.
20. Šverko, B. (1991): Značenje rada u životu pojedinca. U: Kolesarić, V., Krizmanić, M., Petz, B.: *Uvod u psihologiju*, Grafički zavod Hrvatske.

SALIENCY OF THE ROLE OF WORK IN CONVICTED PERSON'S LIFE

SUMMARY

The main problem of this paper is the elaboration of saliency of the role of work in the life of a convicted person, i.e. determination of the position of work in relation to some other roles in life, particularly the one concerning the family and the role connected with the use of free time. The paper also discusses the problem of functioning of convicted persons within their families and in regard to the use of free time, in those areas wherein, as shown by some investigations, these persons have certain difficulties (Goepfinger, 1987; McCarty and Langworthy, 1988; Carlson and Cervera, 1991). In determination of treatment position of convicted persons' work the starting point was the fact that convicted persons differ in their evaluation of the work role and other roles in life, which has also been confirmed by some investigations carried out in our domestic circumstances (Knezović, Kulenović, Šakić, Zarevski and Žužul, 1989). In connection with this same problem, another investigation was recently carried out in CP Remetinec - Zagreb (Rački, 1995) and the most important results of this investigation are presented in this paper. The experimental sample consisted of 182 validly convicted persons of male sex: perpetrators of offenses against the person (N = 60), offenses against property (state-owned property) (N = 60) and offenses relating to road traffic (N = 62), who within the period between June 1st and December 31st, 1994 were included in the diagnostic process, which is applied to all persons with sentences longer than 6 months before they are sent to serve their term in one of the penal institutions in Republic of Croatia. The instruments used were: Personal Structure Questionnaire - questionnaire for collecting of data concerning examinee's delinquent behaviour and work status, as well as work status of the family members, and Questionnaire-S (questionnaire for investigation of saliency of roles), which was used within the frame of the international project "Work Importance Study". The discriminative analysis of collected data was made with a modification of SDA programme (Nikolić, 1991). The differences in relation to work, family and the use of free time were determined between persons convicted for traffic offenses, persons convicted for offenses against property and persons convicted for offenses against the person. Namely, as indicated by the results obtained in this research, perpetrators of traffic offenses take more interest in their work, they have more positive emotional relation to work and they estimate that work can help them in realization of certain goals in their lives. Some differences in relation to the above exist also between perpetrators of violent crimes (against another person) and non-violent crimes (against property). This leads to the conclusion that the treatment of these persons requires a differentiated approach also in relation to above mentioned life contents. The results of this investigation support the opinions according to which the persons who have committed offences related to the road traffic should be given more varied possibilities for serving the term to which they are sentenced. In that sense it would be useful to consider the following possibilities: continuation of work at places of regular employment combined with the stay in a penal institution; possibility to work for some company or institution in the vicinity of penal institution, while the rest of the day and the night are spent inside penal institution; continuation of work on a regular job with weekends spent inside penal institution and similar. Further, the results of this research, both, those which are related to the role of the worker and those which are related to the role of the host and utilizer of free time, indicate the justifiability and necessity of further humanization of penological treatment. This concerns all participants in the treatment, but also includes the humanization of the environment in which the convicted persons are serving their terms.

Key words: penological treatment, convicted persons, violent and non-violent offenses (delicts), roles in life, working role, family role, free-time roles, social (re)integration.